

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

СВЕРЛЮК Лілія Іванівна

УДК 373.147.036

**ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ ВЗАЄМИН У
ДИТЯЧИХ ХОРОВИХ КОЛЕКТИВАХ**

13.00.02 - теорія та методика навчання музики і музичного виховання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Київському національному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури і туризму України, м. Київ.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Олексюк Ольга Миколаївна,
Київський національний університет
культури і мистецтв, завідувач кафедри
теорії музики та музичного виховання;

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
Смирнова Тетяна Анатоліївна
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди, декан
музично-педагогічного факультету;

кандидат педагогічних наук, доцент
Остапенко Лариса Вікторівна,
Київський національний університет
культури і мистецтв, кафедра
кобзарського мистецтва та бандури.

Провідна установа: Державна академія керівних кадрів
культури і мистецтв, кафедра
мистецтвознавства та експертної діяльності,
Міністерство культури і туризму України.

Захист відбудеться «12» червня 2006 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.807.01 у Київському національному університеті культури і мистецтв (01601, м.Київ, вул. Щорса, 36, ауд. 209).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36).

Автореферат розіслано „10” травня 2006 р.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Розвиток суспільства вимагає розв'язання низки проблем щодо виховання всебічно розвиненої особи, яка спроможна не тільки створювати матеріальні блага, а й бути носієм культури нації.

Одним з основних напрямів модернізації освіти в Україні є якісно нові підходи до створення умов для реалізації особистості, в якій утверджується бажання та уміння духовного самовдосконалення. Вихідні концептуальні положення щодо створення школи морально-естетичного виховання з розвивальною культуротворчою домінантою, спрямованою на формування творчої особистості, закладено в законах України „Про освіту” (1991), „Про загальну середню освіту” (1999), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Державній програмі „Вчитель” (2002). Поставлені завдання значною мірою має вирішувати музичне мистецтво, адже воно спроможне впливати на глибинні пласти психічних процесів, сприяти духовному удосконаленню, формувати розуміння про високі життєві цінності.

Цілеспрямоване музично-естетичне виховання школярів здійснюється у різних формах колективної музичної творчості, серед яких особливо вирізняється хоровий спів. Участь школярів у хоровому колективі передусім спрямована на розвиток естетичних потреб, національної самосвідомості, утвердження гуманних принципів не тільки у колективних взаєминах, а й життєвих ситуаціях. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема гуманізації взаємин у процесі колективної музичної діяльності.

Однією із основних умов її реалізації є участь дітей в активній суспільно-ціннісній діяльності, в процесі якої формуються знання і практичний досвід, важливі для закріплення гуманних поглядів, уявлень, почуттів, взаємин і поведінки. Провідним засобом виховного впливу на дітей є шкільні дитячі хорові колективи. Разом з тим, потрібно зазначити, що в багатьох творчих колективах ще не забезпечено відповідних умов морально-естетичного виховання, прищеплення гуманних цінностей, що впливає на функціонування навчально-виховного процесу в цілому. Однією з причин такого стану є відсутність належного морально-психологічного клімату в колективах, оскільки керівники зорієнтовані передусім на виконавський аспект, часто не надаючи важливого значення морально-естетичному та гуманістичному вихованню, що негативно позначається на формуванні інтересу в дітей до хорової музики.

Зазначимо, що традиційна робота з хоровими колективами, зокрема й дитячими, в основному зводиться до удосконалення співацької майстерності учасників, опрацювання хорових творів, до участі в концертах тощо. На наш погляд, бракує теоретично обґрунтованої

методики, яка б давала змогу організувати роботу з дитячими хоровими колективами на гуманістичній основі. Ось чому виникла потреба проаналізувати джерельну базу, стосовно організації дитячих хорових колективів і обґрунтувати нову педагогічну парадигму, спрямовану на формування гуманних цінностей у дітей під час занять у хорових колективах.

Дослідження багатьох вчених переконують у тому, що шлях від накопичення дитиною знань про гуманізм до виникнення аналогічних почуттів та утвердження істинно гуманної особистості є тривалим і нелегким.

В основу обґрунтування теоретичних засад гуманних взаємин у дитячих хорових колективах покладено положення вітчизняних (Г.Сковорода, П.Юркевич), зарубіжних (Р.Декарт, Г.Гегель, І.Кант, Л.Фейєрбах) філософів, а також гуманістичний підхід, обґрунтований зарубіжними вченими (Р.Бернс, Б.Кларк, С.Конґ, Ф.Кумбс, А.Маслоу, К.Роджерс) та вітчизняними (В.Сухомлинський, Г.Балл, В.Юрченко, В.Шпак та ін.). Нами використано також висновки вчених щодо виховання гуманістичних почуттів і взаємин у дітей (І.Бех, С.Вдович, С.Гончаренко, І.Зязюн, О.Киричук, Ю.Мальований); стосовно мистецької освіти (Л.Коваль, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Ростовський, О.Рудницька, О.Щолокова); музично-естетичного виховання в аматорських колективах (О.Ільченко, О.Оленін, В.Лапченко).

Відомо, що гуманні взаємини у дитячих хорових колективах формуються в процесі навчання. Так, спільне музикування багатьма музикантами (В.Краснощоков, К.Пігров, К.Виноградов, А.Готліб) розглядалося як дієвий засіб розвитку музичних здібностей. У центрі уваги дослідників перебувають такі проблеми: оволодіння активно-творчо-контактним стилем керування хоровим колективом (А.Козир), формування навичок педагогічного керівництва співацьким гуртом (А.Карпун), опанування в класі диригування української духовної хорової музики (Л.Остапенко), обґрунтування теоретичних і методичних засад вищої диригентсько-хорової освіти (Т.Смирнова). Сучасний період позначився спробами виявити нові шляхи розвитку, усвідомлення доцільності теоретичного обґрунтування наукових засад, втілення демократичних і гуманістичних ідей у загальну організацію системи вищої диригентсько-хорової освіти (А.Авдієвський, П.Ковалик, А.Мархлевський, А.Мірошникова, В.Палкін, Т.Смирнова, О.Тимошенко). У музично-педагогічних та методичних дослідженнях спільна виконавська діяльність розглядається як засіб формування гуманних взаємин у підлітків та розвитку їхніх музичних здібностей (В.Киричок, В.Кисловська, Т.Самсонова).

Аналіз психологічних аспектів музичної діяльності в працях Т.Говорун, О.Шаргон, В.Хончин нами було використано для виявлення специфіки соціально-психологічних складових проблеми формування гуманних взаємин у дитячих колективах.

Підкреслюючи важливість різноманітних педагогічних та методичних підходів, запропонованих ученими для вирішення навчально-виховних завдань у творчих колективах, зазначимо, що проблема гуманізації взаємин учасників дитячих хорових колективів досі залишається поза їхньою увагою. Немає спеціальних досліджень, спрямованих на обґрунтування структури вказаних взаємин та конструювання системи педагогічних завдань з їхнього формування.

Актуальність цієї проблеми та недостатня розробленість низки істотних питань щодо гуманізації взаємин у дитячих хорових колективах обумовили вибір теми дисертаційного дослідження: «Формування гуманних взаємин у дитячих хорових колективах».

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану наукових досліджень Київського національного університету культури і мистецтв, у межах загальної концепції вдосконалення фахової підготовки спеціалістів у галузі музичного мистецтва, яка є складовою комплексного дослідження кафедри теорії музики і музичного виховання „Теоретико-методичні та творчо-виконавські засади розвитку особистості в сфері музичного мистецтва”.

Тему дисертації затверджено Головною вченою радою Київського національного університету культури і мистецтв (протокол № 3 від 28.12.2002р.) і Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 9 від 29.XI.2005 р.)

Об'єкт дослідження – музично-естетичне виховання молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування гуманних взаємин у дитячих хорових колективах.

Мета дослідження: розробити, науково обґрунтувати та експериментально перевірити методику, що сприяє формуванню гуманних взаємин у дитячому хоровому колективі.

Відповідно до предмета, мети визначено **завдання дослідження:**

- проаналізувати дослідженість проблеми формування гуманних взаємин у дитячих хорових колективах у музично-педагогічній теорії та практиці;
- з'ясувати специфіку формування гуманних взаємин у хорових колективах;
- визначити критерії та рівні сформованості гуманних взаємин в учасників експериментального колективу;
- експериментально перевірити ефективність запропонованих педагогічних умов, форм і методів формування гуманних взаємин у дитячих хорових колективах;
- розробити методичні рекомендації на допомогу керівникам дитячих хорових колективів.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: фундаментальні положення філософської науки про сутність поняття „гуманізм”, „гуманність” (Р.Декарт, Г.Гегель, І.Кант, Л.Фейєрбах, Г.Сковорода, П.Юркевич), провідні позиції психології та педагогіки про роль мистецтва в морально-естетичному вихованні людини (Л.Виготський, В.Сухомлинський, П.Якобсон), взаємозалежний розвиток психіки, свідомості та діяльності особистості (М.Каган, О.Леонтьєв, О.Рубінштейн, Б.Теплов); теорії поетапного формування розумових дій (П.Гальперін), теорія музичного і диригентського виконавства (Й.Гофман, Г.Дмитрієвський, Г.Єржемський, Г.Коган, М.Колесса, Л.Маталаєв, І.Мусін, Г.Нейгауз); сучасні педагогічні концепції художньо-естетичного розвитку особи (І.Зязюн, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Шолохова); методичні засади вдосконалення творчого процесу в хорових колективах (Л.А.Абелян, Ю.Алієв, Г.Дмитрієвський, А.Єгоров, В.Краснощоков, П.Левандо, К.Пігров, В.Сафонова, В.Соколов, Г.Стулова, П.Чесноков); ідеї гуманістичної психології (І.Бех, М.Боришевський, І.Ватель, О.Киричук, А.Маслоу, Р.Мей, К.Роджерс, Г.Ясикевич).

У процесі реалізації завдань застосовувалися такі методи:

теоретичні: аналіз і синтез, абстрагування й ідеалізація, моделювання і конкретизація теоретичного знання;

емпіричні: аналіз навчальної документації, опитування, бесіди, анкетування, спостереження, творчі завдання, педагогічний експеримент /констатувальний, формувальний/, методи статистичного опрацювання експериментальних даних.

Дослідження проводилося протягом 2002-2006 років і охоплювало три етапи науково-педагогічного пошуку.

На першому етапі (2002-2003рр.) було визначено об'єкт, предмет і мету дослідження, проаналізовано наукову літературу з досліджуваної проблеми, визначено сутність та структурні компоненти гуманних взаємин у дитячих хорових колективах, розроблено умови, що ефективно впливають на процес формування цих взаємин, проведено констатувальний експеримент.

На другому етапі дослідження (2003-2005рр.) розроблено педагогічну технологію формування гуманних взаємин у дитячому хоровому колективі та здійснено її впровадження у навчально-виховний процес (формувальний експеримент).

На третьому етапі дослідження (2005-2006рр.) проаналізовано й узагальнено одержані дані, підготовлено методичні рекомендації з формування гуманних взаємин у дитячому хоровому колективі.

Експериментальна база. Дослідницька робота здійснювалася на базі дитячих хорових колективів загальноосвітніх шкіл № 7, 8, 11 та дитячого хорового колективу Палацу дітей та молоді, м. Рівне, шкільних дитячих хорових колективів с.Тухолька, с.Козьова, с.Коростів Сколівського району

та загальноосвітньої школи міста Сколе Львівської області, а також шкільних дитячих хорових колективів м. Донецька. Експериментом було охоплено 398 учасників та 24 керівники хорових колективів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* розкрито зміст і структуру гуманізації навчально-виховного процесу у дитячому хоровому колективі, розроблено і теоретично обґрунтовано педагогічну технологію формування гуманних взаємин в учасників на основі демократичного стилю керування ним;

– *удосконалено* критерії та показники рівнів сформованості гуманних взаємин відповідно до специфіки, мети та творчої діяльності дитячого хорового колективу;

– *подальшого розвитку* набули положення щодо впровадження в навчальний процес демократичного стилю керівництва дитячими музичними колективами, що свідчить про поетапну організацію експериментального дослідження.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковому та психолого-педагогічному обґрунтуванні понять і категорій, які поглиблюють сучасне розуміння теорії і методики виховного процесу в позаурочний час з метою гуманізації взаємин у дитячому колективі засобами хорового співу.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблені теоретичні положення й одержані експериментальні дані дають змогу вдосконалювати професійну підготовку майбутніх керівників дитячих хорових колективів, сприяючи підвищенню якості знань та умінь студентів. Матеріали дослідження покладено в основу виданих методичних рекомендацій „Характерні особливості роботи з дитячим хоровим колективом”. Цю методику формування гуманних взаємин у дитячих хорових колективах впроваджено в позаурочний виховний процес загальноосвітньої школи с. Тухолька (довідка про впровадження №3 від 6.04 2005 р.), загальноосвітньої школи м.Сколе (довідка про впровадження №138 від 21.03.2005р.) "ЗСШ-ліцею" с.Козьова (довідка про впровадження №103 від 06.04.2005 р.) Сколівського р-ну, Львівської обл., Рівненського міського будинку культури (довідка про впровадження № 93 від 5.11.2005 р.) та запропоновано студентам музично-педагогічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету зі спеціальності „Музична педагогіка та виховання” (довідка про впровадження № 21 від 17.09.2005). Експериментальна методика сприяла поглибленню інтересу майбутніх вчителів музики до хорового виконавства і набуттю навичок організації навчально-виховної діяльності в позаурочний час.

Вірогідність та аргументованість результатів дослідження та основних висновків дисертації забезпечується методологічним обґрунтуванням вихідних положень; цілісною організацією дослідження; використанням комплексу його методів, адекватних поставленим

завданням; поєднанням кількісного та якісного оцінювання експериментальних даних та репрезентативністю вибірки.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом доповідей на науково-практичних конференціях Рівненського державного гуманітарного університету (Рівне, 2003, 2004, 2005); Звітній науковій конференції викладачів, аспірантів, докторантів, присвяченій 5-й річниці РДГУ; Міжнародній науковій конференції „Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції: Теоретичні та методичні засади розвитку” (СумДПУ ім.А.Макаренка, 2004); Науково-практичній конференції „Сучасні проблеми та перспективи вузівської науки” (Рівне, 2004); Міжвузівській науково-практичній конференції „Теорія і практика співацького процесу в навчальному закладі: традиції і перспективи” (Луцьк, 2005).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації знайшли відображення в 6 одноосібних публікаціях у наукових журналах, збірниках наукових праць та 1 методичній рекомендації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (321 найменування, із них 14 іноземною мовою) та 7 додатків. Ілюстративний матеріал подано в 11 таблицях та 1 рисунку. Загальний обсяг дисертації становить 199 сторінок друкованого тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі обґрунтовано актуальність і доцільність розгляду обраної проблеми, визначено об'єкт, предмет та завдання, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення отриманих результатів дослідження.

У першому розділі – „Теоретичні основи формування в дітей гуманних взаємин” – на основі аналізу наукової літератури розглянуто теоретичні основи досліджуваної проблеми, розкрито зміст та специфіку формування гуманних взаємин у дитячих хорових колективах, визначено сучасні підходи до підвищення музично-педагогічної діяльності керівника такого колективу.

Аналіз наукових джерел з педагогіки, філософії, методики музичного виховання, музикознавства дав змогу уточнити сутність поняття „гуманність”, „гуманні взаємини” як соціально-психологічну властивість особистості, яка характеризується постійним вольовим спрямуванням до свідомості, що виникає на основі встановлення взаємодії між людьми, бажання творити добро. Гуманістичний підхід до організації навчально-виховного процесу ґрунтується на принципах недиригентської взаємодії вчителя з учнем та спрямований на формування творчих здібностей особистості.

Глумачення гуманізму, який формується на основі доброзичливого ставлення людини до оточуючих і, навпаки, оточуючих до окремої людини (Є.Бахтанова) є досить численним. Їх трактують як засіб і метод

морального виховання осіб, що ґрунтується на довільному сприйнятті нею морального виховання (І.Бех); як принцип світогляду, в тому числі і моральності, основою якого є переконання в безмежності можливостей людини і її здібностей стосовно вдосконалення, вимога волі і захисту гідності особистості (І.Бужина); як органічний взаємозв'язок формування особистої та суспільної активності (О.Киричук); як ознака особистості, що формується на основі повсякденного високоморального ставлення людини до оточуючих та їхніх взаємин (М.Конюхов); як цілеспрямований процес оволодіння дітьми системою узагальнених гуманних уявлень і понять (А.Литвиненко). Такі тлумачення ставлять зазначену проблему у ширшому ракурсі, тим самим підтверджуючи її складність та багатогранність.

У дисертації підкреслюється, що гуманні взаємини у позаурочній музично-творчій діяльності постають перед нами як складне емоційно-ціннісне утворення, що детермінується в рефлексивні взаємозв'язки, зумовлюючи нові якісні інтереси, які мотивують прояв гуманних вчинків.

Провідним у дослідженні є гуманістичний підхід до сприйняття дитини як партнера, суб'єкта спілкування, до її конкретних індивідуальних особливостей.

Ми наголошуємо на тому, що існує певний розрив між реальним станом виховної роботи в дитячих хорових колективах і новими суспільними вимогами до нього як до колективу аматорської творчості. Такий колектив має великі педагогічні можливості. Реалізація їх залежить, передусім, від правильної організації процесу керування ним. Тому виникає потреба подальшого дослідження дитячого хорового колективу як соціально-психологічного і педагогічного феномена, що є досить актуальним у процесі вирішення навчально-виховних і творчих завдань.

Розглядаючи дитячий хоровий колектив як мікросоціальне явище, ми дійшли висновку, що структура формування гуманних взаємин включає такі взаємодіючі компоненти: 1) когнітивний (знання про сутність гуманних взаємин, творчо-виконавську взаємозалежність та взаємовідповідальність); 2) емоційно-емпатійний (гуманні почуття); 3) нормативно-ціннісний (оцінка, самооцінка, ідеали, переконання); 4) операційний (уміння, звички, вчинки, дії).

Когнітивний компонент характеризується сформованим належним інтелектуальним потенціалом про сутність гуманних взаємин, рівнем знань та умінь з хорового виконавства, здатністю до сприйняття відповідних музичних творів та осмислення їх в процесі творчої діяльності, розвиненості мисленнєвих операцій і процесуальних характеристик прояву гуманності в колективі та взаємовідповідальності. Зазначимо, що здатність до осмислення музичних творів має безпосередній вплив на прояв емоційних реакцій. Хоч може бути й навпаки: емоційне сприйняття музики зумовлює її інтелектуальну осмисленість.

Емоційно-емпатійний компонент проявляється під час застосування певних методів впливу в конкретній ситуації, в емоційній наповненості занять із хоровим колективом, у пошуках нових прийомів виховання в учасників гуманних якостей. Він пов'язаний із здатністю до переживання музичних образів, до побудови художньої моделі цілого. Цей компонент є умовою формування морально-естетичних якостей членів творчого колективу і визначає їхню здатність до творчої регуляції взаємовідносин з його учасниками. Така творча діяльність стає гуманною за умови досягнення певного рівня внутрішньої свободи, високої моральності та естетичної досконалості. Здатність до духовно-почуттєвих переживань ґрунтується на безпосередньому емоційно-емпатичному реагуванні на музику, перевершує його, і в процесі осмислення логіки розгортання музичної образності прилучає особистість до духовного універсуму загальнолюдської культури. Емоційно-емпатійний компонент визначає зв'язок творчої діяльності з емоційним станом, сприяє розвитку потреби самореалізації особистості і розвитку особистісного чуттєвого ставлення до процесу міжособистісних гуманних взаємин та прояву гуманних вчинків, зацікавленості учасників колективу в оволодінні знаннями про саму сутність прояву гуманізму.

Нормативно-ціннісний компонент гуманних взаємин значною мірою пов'язаний із системою механізмів, що спрямовують творчу активність особистості на досягнення мети, врівноважують її можливості в рамках існуючих норм та цінностей. Основою формування гуманних взаємин є позитивний емоційний відгук на будь-який прояв прекрасного. Завдяки мистецтву оцінна діяльність дає змогу глибше розуміти сутність гуманізму. Сприймаючи прекрасне в мистецтві, учасник хорового колективу переходить до оцінювання внутрішнього стану. Таким чином, усвідомлене духовне зростання спонукає до самовдосконалення та розвитку мотивації до гуманних вчинків. Нормативно-ціннісний компонент є важливим порівняльним засобом, що гармонізує та врівноважує власні оцінки з думкою учасників колективу.

Одним із шляхів оцінної активності є включення у репетиційно-навчальний процес різноманітних форм роботи, покликаних активізувати взаємодію учасників при виконанні музично-виконавських завдань, стимулювати психологічну готовність до сприйняття критичних зауважень колег тощо. Це один із вагомих чинників гуманізації колективної музичної діяльності.

Операційний компонент забезпечує: ступінь сформованості та повноту операціонального складу практичних умінь прояву гуманних вчинків, готовності до самоорганізації, гуманного самовдосконалення; розвиток творчих здібностей стосовно самореалізації в колективі в процесі колективістських гуманних взаємин, а також розвиток здатності до самостійного творчого конструювання цілісного змісту гуманного навчання,

створення оригінальної моделі гуманно-творчого навчання. Потреба самовдосконалення, відповідальності перед колективом та високоморальності стає розумово-усвідомленою дією.

Отже, формування гуманних взаємин між учасниками хорового колективу варто розуміти як цілісну систему, що динамічно розвивається. З цього випливає, що потрібно розглядати взаємини кожного члена колективу з рештою і всіх членів колективу з кожним. Слід враховувати, що формування особистості учасника колективу відбувається в процесі конкретної музичної діяльності, а тому розвиток цієї особистості доцільно вивчати, аналізуючи конкретні реальні взаємини її з однолітками, вчителями, батьками. Вхідження дитини в багатоаспектну систему взаємин, що складаються в тому чи іншому колективі, – складний і суперечливий процес, який потребує педагогічного втручання, педагогічного коректування, тобто цілеспрямованого виховання в учасників колективу особистісного сприйняття один одного, саморегуляції поведінки і соціально корисного самоствердження.

Встановлено, що формування гуманних взаємин у дитячих хорових колективах забезпечується тоді, коли керівник добивається у своїй діяльності органічної єдності організаційного, навчально-виховного і художньо-творчого компонентів; чітко визначає конкретні завдання щодо розвитку певних якостей та характеру взаємин учасників колективу для кожного заняття, прилучає їх до спільного виконання навчально-творчих завдань; аналізує конкретні ситуації, висловлює особистісне ставлення до конкретних вчинків.

З метою отримання вірогідних даних, які характеризують сформованість гуманних взаємин у дитячих хорових колективах, було розроблено спеціальну програму пошуку необхідної інформації (інтерв'ю, бесіди, анкетування, узагальнення відповідей учасників за основними структурними компонентами гуманних взаємин у колективі, педагогічне спостереження).

У ході констатувального експерименту було вирішено такі критерії сформованості гуманних взаємин у дитячих хорових колективах:

- ступінь сформованості знань учасників про сутність гуманних взаємин (повнота, глибина та осмисленість їх);
- міра розвиненості здатності до емпатії;
- уміння критично оцінювати свої вчинки;
- мотивація гуманних стосунків та вчинків;
- взаємодопомога під час вирішення творчих завдань;
- наявність партнерських стосунків між учасниками та керівником.

Отже, критеріями визначення особливостей взаємин між учасниками є комплекс психологічних компонентів, знань про гуманні стосунки та застосування їх у творчій діяльності.

Згідно з етапами експериментальної підготовки було визначено три рівні сформованості гуманних взаємин в учасників дитячого хорового колективу.

Високого рівня досягли 8,4% учасників. Вони керуються дієвими, усвідомленими знаннями про гуманні взаємини; вміють застосовувати їх у колективі та показувати приклад гуманізму в практичній діяльності іншим учасникам. Вміло застосовують принципи гуманних взаємин, допомагаючи керівникові організовувати творчі заходи. Їх характеризує активно-діяльнісне відношення до різноманітних завдань, які ставлять перед колективом. Розуміючи, що потрібно допомагати іншим людям, вони часто здійснюють це в повсякденному житті. Вони є активними членами органів самоврядування та свідомими помічниками керівника в навчанні учасників-початківців. У них вже вироблено стійкі переконання необхідності здійснювати гуманні вчинки у повсякденному житті.

Середній рівень (33,3%) продемонстрували учасники, які мають несистематизовані знання про гуманні якості та застосування їх у повсякденному житті, хоча вони вважають, що необхідно проявляти гуманність до інших людей. Разом з тим, у них немає ідеалу стійкої гуманної поведінки, до якої прагнуть учасники, які досягли високого рівня. В колективі вони активні в діях, вимогливі до себе, ініціативні в створенні позитивних стосунків між учасниками. В основному учасники мають правильне уявлення про гуманні стосунки в колективі та з іншими людьми. Вони готові допомогти керівникові в налагодженні стосунків з іншими групами колективу.

Низький рівень мають 58,3% учасників. Вони частково розуміють, яким є значення гуманізму, як виявляються ці якості в повсякденному житті, хоч не дуже чітко розрізняють категорії “гуманізм”, “гуманні взаємини”. Проте, не вважають, що гуманність потрібно проявляти завжди до інших людей та в життєвих ситуаціях. В колективі вони пасивні та ситуативні, не наділені власною ініціативою стосовно створення позитивних стосунків між учасниками. Як правило, вони не мають уявлення про гуманні стосунки в колективі та про потребу удосконалювати їх. Такі учасники здебільшого не можуть реалізувати себе у творчій діяльності.

У другому розділі – „Експериментальне дослідження процесу формування гуманних взаємин у дитячих хорових колективах” – визначено педагогічні умови, які сприяють ефективному формуванню гуманних взаємин у дитячому хоровому колективі, розкривається зміст і хід формувального експерименту. На основі аналізу літературних джерел, даних констатувального експерименту розроблено методику, спрямовану на формування гуманних взаємин у дитячих хорових колективах.

У дисертації підкреслюється, що часткові зміни, внесені у творчий процес, не сприяють розв’язанню зазначеної проблеми. Необхідно

створити належні педагогічні умови, які б забезпечували і регулювали цілеспрямоване формування цих взаємин саме в дитячому хоровому колективі, оскільки воно залежить від умов, у яких відбувається.

Однією з основних педагогічних умов є формування в учасників позитивного ставлення та мотиваційної спрямованості на стійку потребу в колективній музичній творчості. Дотримання цієї умови передбачає збалансованість і супідрядність мотиваційно-ціннісних орієнтацій в учасників хорового колективу та виконання поставлених завдань.

Слід підкреслити, що мотив як рушійна сила дій і вчинків людини включає мету та програму діяльності, що значною мірою відображають внутрішню позицію особистості, її настанову на певну поведінку. Тому формування саме мотивованості на гуманну поведінку є найважливішою умовою ефективності гуманізації взаємин у колективі. Серед сукупності мотивів варто виділити пізнавальні (орієнтація на оволодіння знаннями про гуманну поведінку; засвоєння способів діяльності, прийомів самоосвіти; наявність програми гуманного самовдосконалення) та соціальні (почуття відповідальності, бажання добитися авторитету серед колег і учнів, здобути схвальну оцінку своєї діяльності).

Іншою умовою є створення атмосфери в колективі, що спонукає до доброзичливого ставлення один до одного та оточуючих. З аналізу багатьох праць вітчизняних та зарубіжних вчених різних історичних періодів випливає, що сутність особистості за своєю природою є соціальною, тобто, джерела розвитку особистості, її свідомості переважно перебувають у суспільстві, а отже, зумовлені колективом, що оточує її. Саме школа, позашкільні заклади, вчителі – це той організований і організуючий фактор життя, який існує для того, щоб замість численних дезорганізованих поштовхів, котрі дає життя, організувати досвід дитини, спрямувати його в необхідне русло. Тому головним об'єктом педагогічної роботи з виховання гуманності є не сама дитина, а взаємини, які складаються між дитиною і оточуючими в процесі діяльності.

Важливою умовою формування гуманних взаємин у дитячому хоровому колективі є спілкування диригента з учасником як з рівним, вартим поваги партнером, визнання за ним права на особисту точку зору, права бути тим, ким він є. Такий підхід формує в дітей такі властивості особи, як самоповага, переживання своєї унікальності, неповторності, індивідуальності.

Практика показує, що взаємини в дитячих хорових колективах між керівником та учасниками не завжди відповідають демократичним принципам. Поглибленню гуманних взаємин між дітьми в колективі значною мірою сприяє гуманний стиль керівництва, який здійснюється на основі особистісного підходу до учасників, діалогу з ними. Гуманний керівник, залучаючи дітей до музики, водночас постає перед ними як зразок людяності й передає їм риси свого характеру. Для дитини хоровий

колектив, як і хоровий спів, не існують без керівника і, тільки через взаємоповагу та доброзичливе ставлення одне до одного можна пробудити інтерес до хорової музики. Якщо ж учасник не бачить у керівникові хорового колективу старшого друга, надію і опору, навчання втрачає для нього будь-який сенс, адже насамперед через любов до свого вчителя дитина входить у світ знань, світ музики.

Істотною умовою гуманістичного виховання є правильне використання емоційних педагогічних стимулів, які зумовлюють позитивні мотиви діяльності та педагогічний такт керівника колективу. Емоційні педагогічні ситуації – комплекс спеціально створених педагогічних емоційно сповнених ситуацій, пройнятих виховною ідеєю, які впливають на почуття дітей, викликають у них емоційний відгук, співпереживання. Педагогічний такт – це форма і міра поведінки керівника стосовно дітей, в процесі якої враховують педагогічний результат спілкування. В структурі педагогічного такту зауваження чи похвала мають особливий вплив залежно від того, наскільки вразливою є дитина. Такт – це постійна увага до дитини, яка опинилася в становищі, що може образити її гідність, честь, самопочуття, підірвати до неї повагу з боку дітей, які її оточують. Тому для керівника дитячого хору важливим є вміння його як диригента робити дітям критичні зауваження щодо їхнього виконавства. Вольовий жест, заохочуюча чи схвальна посмішка, забавний жарт, легка іронія, ввічливе прохання – ці та інші прийоми взаємодії дають змогу керівникові знайти свій неповторний стиль спілкування з хоровим колективом. В такому колективі дитина почуває себе затишно і отримує найбільше можливостей для розвитку своєї особистості.

Слід відзначити складність формування гуманних взаємин та відносність визначеного рівня їхньої сформованості. Розуміючи виховання як частину процесу розвитку особистості, саме свідомий, цілеспрямований вплив на особистість інших людей, які ставлять за мету виробити в них певні якості, припускаємо, що дитина зазнає впливу стихійних взаємодій з суспільством і не відокремлюємо ці поняття при формуванні гуманних взаємин у процесі хорового співу.

Наша експериментальна робота включала три етапи.

Перший етап дослідно-експериментальної роботи передбачав формування мотиваційної спрямованості учасників на гуманну поведінку під час хорового співу. На стадії адаптації відбувається ознайомлення індивіда зі змістом і сутністю гуманних цінностей. Специфіка його полягає в тому, що члени гуртка більше уваги звертають на колективний досвід, зовнішні приклади, усталені стереотипи поведінки, прийняті в даній спільності. В цей період у хоровому колективі налагоджується діяльність органів самоврядування, що сприяє демократичному керуванню колективом. Основне на цьому етапі – адаптація учасників-початківців хорового колективу, а також постановка голосу.

Значну увагу було звернено на набуття навичок самопізнання, на правильну оцінку своїх можливостей та недоліків, вміння керувати ними. Важливе місце відводилося формуванню альтруїстичного розуміння змісту життя, глибина якого безпосередньо залежить від діапазону духовних потреб людини, безмежного розширення їх.

Другий етап характеризувався індивідуальним підходом до кожного учасника та забезпеченням психолого-педагогічних умов формування гуманних цінностей. На цій стадії відбувається значна перебудова принципів, характерних для попередньої стадії, а учасники поступово утверджують свою суб'єктивність. Розв'язуються також суперечності, що виникають між індивідом і колективом, між потребою індивіда стати особистістю і можливостями, котрі надає для цього колектив.

Третій етап є завершальним у формуванні гуманних взаємин у дитячому хоровому колективі. На цьому етапі учасники віддають перевагу не зовнішнім чинникам, а внутрішнім мотивам і переконанням. Нормативна регуляція поведінки відбувається на рівні свідомості. Основою мислення і діяльності є творчість, зокрема на основі гуманних художньо-творчих смаків, набутих у процесі колективного виховання на хорових творах. Звичайно, наслідування не зникає повністю, але воно виступає вже як допоміжна форма стосунків між усіма учасниками гуртка. Тут використовується копіювання на емпіричному рівні, напрацьовуються гуманно-творчі взаємостосунки з метою раціональних узагальнень. На цьому рівні відбувалась інтеграція структурних компонентів особистості в цілісну систему, поєднання мислення і діяльності, почуття і розуму, ідеалів і волі. Виконання музично-педагогічних завдань із хорового співу належним чином поєднується з практичною музичною діяльністю усіх членів творчого колективу; керівник формує в учасників гуманні художньо-творчі смаки, ансамблеву злагодженість у якісному звучанні виконуваного ними музичного твору.

Під час проведення формувального експерименту передбачалося психолого-педагогічне дослідження, результати якого було спрямовано на вирішення завдань, що стоять перед хоровим колективом. На всіх етапах експерименту рівень сформованості гуманних взаємин ми визначали за допомогою замірів в експериментальній і контрольній групах, тобто визначали динаміку формування гуманних взаємин в учасників хорових колективів.

Результати педагогічних зрізів на кожному етапі експерименту дали змогу проаналізувати ефективність дослідно-експериментальної роботи, оскільки на початку формувального експерименту співвідношення рівня сформованості гуманних взаємин в експериментальному та контрольному колективі було практично однаковим. Порівняльний аналіз результатів експерименту дає змогу простежити тенденцію до значного збільшення кількості учасників дитячого хорового колективу (ЕГ) з високим рівнем

(43,6%), середнім (45,5%) та низьким (10,9), які мають стійку орієнтацію на гуманні взаємини; спостерігається значне перевищення їхньої кількості порівняно з колективом (КГ), в якій високого рівня досягли 18,2% учасників, середнього – 40% і низького – 41,8%.

Наочне уявлення про рівні сформованості гуманних взаємин в учасників дитячих хорових колективів експериментальної і контрольної груп можна простежити на діаграмі, що на рис. 1.

Порівняльна характеристика рівня сформованості гуманних взаємин у дитячих хорових колективах експериментальної та контрольної груп

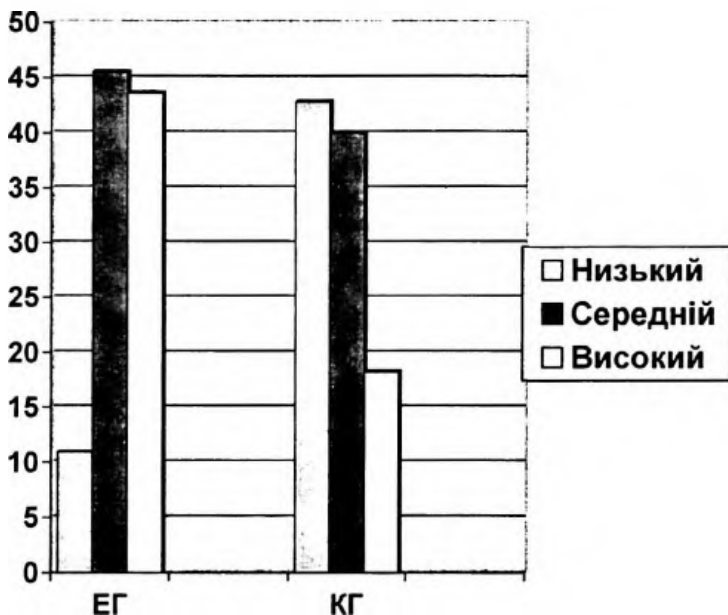

Рис. 1.

Таким чином, на основі проведеного експерименту можна стверджувати, що досягнуто високої ефективності розробленої нами експериментальної методики з формування гуманних взаємин у дитячих хорових колективах.

У дисертації здійснене теоретичне узагальнення і розв'язано проблему формування гуманних взаємин у дитячому хоровому колективі, що знайшло відображення в обґрунтуванні та експериментальній перевірці запропонованої

нами методики. Із завершенням роботи над дисертацією та вирішенням усіх поставлених завдань можна зробити такі **висновки**:

1. Аналіз філософських, психолого-педагогічних та музикознавчих наукових досліджень про удосконалення гуманізації людських відносин, а також у галузі аматорського мистецтва став теоретичним підґрунтям для створення методики, спрямованої на формування гуманних взаємин у дитячому хоровому колективі.

2. Формування в учасників хорового колективу якостей гуманістичної спрямованості ефективно забезпечується на основі гуманно-орієнтованих творчо-виконавських суб'єкт-суб'єктних взаємин між лідерами і початківцями та учасниками основного складу колективу, за умови демократичного стилю керування навчально-виховним процесом.

3. Дослідженням доведено, що гуманні взаємини в учасників формуються з урахуванням специфіки керування дитячим хоровим колективом. Вона полягає в тому, що останній створюють на засадах добровільності та зацікавленості учасників, враховуючи при цьому їхні вікові, психологічні та фізіологічні особливості. У зв'язку з цим керівник, виконуючи функції музиканта-диригента, також виступає у ролі педагога, вихователя, психолога та організатора колективу.

4. Ефективність формування гуманних взаємин у дитячому хоровому колективі залежить від таких педагогічних умов:

- поєднання індивідуальних та групових форм роботи з дітьми, спрямованих на взаємодопомогу та взаємоконтроль;

- наявність в учасників позитивного ставлення та стійкої потреби в хоровому співі;

- створення таких взаємин у колективі, що спонукають до доброзичливого ставлення один до одного та оточуючих, оскільки сама особистість розкривається і формується в процесі цих відносин;

- створення під час хорового співу системи функціональних та емоційних взаємозв'язків, які б сприяли гуманно-творчому становленню ансамблю.

5. На основі теоретичного аналізу встановлено, що оптимізація процесу формування гуманних взаємин в учасників дитячого хорового колективу забезпечується тоді, коли керівник добивається в своїй діяльності єдності організаційного, навчально-виховного і художньо-творчого компонентів.

6. Експериментальне дослідження підтвердило ефективність та перевагу запропонованої методики формування гуманних взаємин в дитячому хоровому колективі над традиційним керуванням, яке не передбачає врахування особливостей такої професійної діяльності та створення належних умов з метою гуманізації навчально-виховного процесу в цілому.

Дисертаційна робота не претендує на вичерпний і всебічний розгляд даної проблеми. Глибокого дослідження потребують питання, пов'язані із розробленням програм підготовки студентів до майбутньої творчої

діяльності з дитячими хоровим колективом, які б мали навички організації колективу та здійснення навчально-виховного процесу на демократичних засадах. Відтак є потреба у вивченні структури та специфіки роботи керівника таких колективів.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Скільська Л.І. Особливості керування дитячим хоровим колективом. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Збірник наукових праць РДГУ. Рівне– 2003. – С.182-185.
2. Скільська Л.І. Роль органів самоврядування у вихованні гуманних якостей в учасників дитячого хорового колективу. //Нова педагогічна думка: Наук. метод. журнал. - Рівне: РІПКПК, 2004. – № 2. – С.109-113
3. Сверлюк Л.І. Теоретичні основи готовності до керування дитячим хоровим колективом. //Нова педагогічна думка: Наук. метод. журнал. - Рівне: РІПКПК, 2005. – № 1. – С.153-155.
- 4.Сверлюк Л.І. Концептуальна система та умови гуманізації навчання в дитячому хоровому колективі // Нова педагогічна думка: Наук. метод. журнал. - Рівне: РІПКПК, 2005. – №2 – С.115-118.
- 5.Сверлюк Л.І. Особливості співацького голосу в дитячому хоровому колективі // Нова педагогічна думка: Наук. метод. журнал. – Рівне: РІПКПК, 2005. – №4. – С.126-128.
- 6.Скільська Л.І. Гуманність як фактор впливу на характер взаємин підлітків у хоровому колективі. // Мистецька освіта в контексті європейської інтеграції: Теоретичні та методичні засади розвитку. – СумДПУ ім.А.С.Макаренка, 2004. – С. 347-349.
7. Скільська Л.І. Характерні особливості роботи з дитячим хоровим колективом. Метод. реком. – Рівне, 2003. – 30 с.

АНОТАЦІЯ

Сверлюк Л.І. Формування гуманних взаємин у дитячих хорових колективах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання музики і музичного виховання. – Київський національний університет культури і мистецтв. – Київ, 2006.

Дисертацію присвячено проблемі формування гуманних взаємин у дитячому хоровому колективі. Проаналізовано стан досліджуваної проблеми в теорії і методиці навчання, на основі чого уточнено сутність поняття „гуманність”, „гуманні взаємини”. Визначено специфіку музично-педагогічної діяльності керівника дитячого хорового колективу, виокремлено сучасні підходи до підвищення ефективності роботи з такими колективами. Визначено зміст, структуру та критерії сформованості гуманних взаємин в

учасників хорового колективу. Теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено педагогічні умови, що сприяють гуманізації навчально-виховного процесу в аматорському колективі.

Доведено, що формування гуманних взаємин в дитячому хоровому колективі відбувається коли керівник добивається в своїй діяльності єдності організаційного, навчально-виховного і художньо-творчого компонентів. Основні положення впроваджено в навчальний процес вищих навчальних закладів культури і мистецтв.

Ключові слова: гуманні взаємини, хоровий колектив, музично-педагогічна діяльність, навчально-виховний процес.

АННОТАЦИЯ

Сверлюк Л.И. Формирование гуманных взаимоотношений в детских хоровых коллективах. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения музыке и музыкального воспитания. – Киевский национальный университет культуры и искусств. – Киев, 2006.

Диссертация посвящена проблеме формирования гуманных взаимоотношений путем применения демократических методов руководства коллективом. Представлен аналитический обзор философской, психологической, музыковедческой, педагогической и методической литературы.

Анализ научных источников по педагогике, философии, методике музыкального воспитания, музыковедению позволил уточнить сущность понятия „гуманность“, „гуманные взаимоотношения“ как социально-психологическое свойство личности, что характеризуется постоянным волевым направлением к сознанию, которое возникает на основе установления взаимодействия между людьми, желания творить добро. Гуманистический подход к организации учебно-воспитательного процесса основывается на принципах недирективного взаимоотношения учителя с учеником и направлен на формирование творческих способностей личности.

Обобщая изложенное выше, подчеркнем, что гуманные взаимоотношения во внеурочной музыкально-творческой деятельности предстают перед нами, как сложное эмоционально-ценностное образование, детерминирующееся в рефлексивные взаимосвязи, образуя новые качественные интересы, которые обуславливают мотивацию проявления гуманных поступков.

Главное место в исследовании занимает гуманистический подход к восприятию ребенка как партнера, субъекта общения со своими конкретными характеристиками и индивидуальными особенностями.

Установлено, что формирование гуманных взаимоотношений в детских хоровых коллективах обеспечивается тогда, когда руководитель добивается в своей деятельности органического единства организационного, учебно-воспитательного и художественно-творческого компонентов; четко определяет конкретные задания по формированию определенных качеств и определенного характера взаимоотношений для каждого занятия, вовлекает участников в общее выполнение учебно-творческих заданий; анализирует конкретные ситуации, выражает личностное отношение к конкретным поступкам.

В ходе констатирующего эксперимента были определены такие критерии сформированности гуманных взаимоотношений в детских хоровых коллективах: степень сформированности знаний участников о сущности гуманных взаимоотношений (полнота, глубина и осмысленность их); мера развитой способности к эмпатии; умение критически оценивать свои поступки; мотивация гуманных отношений и поступков; взаимопомощь во время решения творческих заданий; наличие партнерских отношений между участниками и руководителем.

Критериями определения особенностей взаимоотношений между участниками стал комплекс психологических компонентов, знаний о гуманных отношениях и их применении в творческой деятельности.

В работе показано, что для формирования гуманных взаимоотношений важное значение имеют такие условия:

- формирование у участников позитивного обращения и мотивационной направленности на стойкую потребность в коллективном музыкальном творчестве;

- создание взаимоотношений в коллективе, что побуждают к доброжелательному отношению друг к другу и окружающих, поскольку сама личность раскрывается и формируется в процессе этих отношений;

- общение дирижера с подростком как с равным, достойным уважения партнером, признание за ним права на личную точку зрения, права быть тем, кем он есть;

- привлечение детей к активной общественно-ценностной деятельности, в ходе которой у участников происходит накопление знаний и опыта, очень важным для закрепления гуманистических взглядов;

- правильное использование эмоциональных педагогических стимулов, которые вызывают позитивные мотивы деятельности и соблюдения педагогического такта руководителя коллектива.

Анализ полученных в ходе экспериментального исследования данных на основе качественных и количественных показателей подтверждает эффективность предлагаемой методики формирования гуманных взаимоотношений в детском хоровом коллективе.

Материалы и результаты диссертационного исследования могут быть использованы с целью оптимизации работы хорового класса, ансамблей, при

разработке учебных планов, программ, методических рекомендаций, спецкурсов, учебников по усовершенствованию творческой деятельности с хоровыми коллективами.

Ключевые слова: гуманные взаимоотношения, хоровой коллектив, музыкально-педагогическая деятельность, учебно-воспитательный процесс.

ANNOTATION

Sverliuk L.I. Forming of humane mutual relations in child's choral collectives – Manuscript.

Dissertation on competing the scientific degree of the candidate of pedagogical sciences by speciality 13.00.02 – Theory and method of teaching music and musical education. – The Kyiv National University of Culture and Arts. – Kyiv, 2006.

Dissertation is devoted to the problem forming of humane mutual relations in child's choral collective. The state of the explored problem is analysed in a theory and method of teaching, what essence of notion is specified on the basis of „humanity” „humane mutual relations”. The specific of musical pedagogical activity of leader of child's choral collective is defined, modern approaches are selected to the increase of efficiency of work with such collectives. Maintenance, structure and criteria of formed of humane mutual relations are determined at the participants of choral collective. Pedagogical conditions are theoretdical argued and experimental checked and promote to the humanization of educational process in an amateur collective.

It is led to, that forming of humane mutual relations in child's choral collective takes place when a leader labours for organizational in the activity of unity, educational and artistic-creative components. Substantive provisions are inculcated to the educational process of higher educational establishments of culture and arts.

Keywords: humane mutual relations, choral collective, musical pedagogical activity, educational process.